

Makale Künyesi (Araştırma): Ata, A. (2024). Türkoloji bölümü: giriş. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 419-430.

<https://doi.org/10.32321/cutad.1444278>

TÜRKOLOJİ BÖLÜMÜ: GİRİŞ¹

Aysu ATA²

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, dilin önemine vâkıf olan kişilerin başında gelmektedir. Nitekim, Türk dilinin gelişimi için yapmış olduğu hizmetler aşikârdır. Ulu önder Mustafa Kemal Atatürk tarafından Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılması hususunda, 14 Haziran 1935 tarihinde, 2795 sayılı Kanun yürürlüğe koyulmuştur. 9 Ocak 1936 tarihinde Etnoğrafya Müzesi büyük salonunda, Cumhurbaşkanı Atatürk, Başbakan İnönü ve bütün hükümet üyeleri, milletvekilleri, elçiler, yabancı konuklar, öğretim üyeleri, öğretmenler ve öğrencilerin katılımıyla açılış töreni yapılmıştır. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün kuruluş kadrosu, yapılan arşiv araştırmalarından hareketle Saim Ali Dilemre, Hasan Reşit Tankut, İbrahim Necmi Dilmen, Abdülkadir İnan ve Agop Dilaçar olarak tespit edilmiştir. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk dilini ve Türk tarihini bilimsel temellere dayanarak araştırmak ve aydınlatmak amaçlarıyla kurulmuştur. Derin bir anlama sahip olan fakültenin adı, kuruluş amacıyla da doğrudan ilişkilidir.

Fakültenin kuruluşunun ardından, Türk Dili ve Edebiyatı öğretiminde yukarıda bahsi geçen amaçlar doğrultusunda birçok bilim adamı çalışmıştır. Bunların bir kısmı hem söz konusu fakültede hem de Türk Dil Kurumunda görev almışlardır. İlgili uzmanlar, Türk dilinin yeryüzü dilleri içindeki yerini ve önemini belirten dersler vermişler, Türk grameri ve Türk dilinin çeşitli lehçeleri, Türk yer adları, Türkçenin yabancı diller ile ilişkileri gibi konular üzerinde durmuşlardır.

Eski Türk Yazıtlarının bulunuşuyla Türk halklarının somut ve somut olmayan kültürel miraslarını derleyen ve araştıran bir bilim dalı olarak ortaya çıkan Türkoloji'ye ilk emek veren kişiler, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Türklük bilgisinin kapladığı alan kadar bu konuda çalışanların sayısı da pek çoktur. Bu nedenle konu sınırı Türkiye Türkolojisi ve Darülfünun ile Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi olarak çizilmiştir. Dolayısıyla bu yazıda, “fenler evi” anlamına gelen Darülfünun Edebiyat Şubesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki Türkoloji kürsüsünde yani Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğretim veren ilk “profesör”ler değişik açılardan ele alınıp incelenmiştir.

¹ Bu yazı, 2-5 Mayıs 2023 tarihleri arasında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde yapılan *Cumhuriyetin 100. Yılında DTCF ve Bilim* adlı sempozyumda “Türkoloji Bölümü: Giriş” başlıklı bildirimdir. Bu bildiri, Fakültemiz tarafından yayımlanan ve tüm öğretim elemanlarına dağıtılan *Cumhuriyetin 100. Yılına Armağan - Kuruluşundan Günümüze Ata Yadigarı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi* adlı bildiri kitabına dâhil edilmemiştir.

² Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Prof. Dr. ayata@ankara.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-3154-3270>

Kuruluş kadrosundan kısaca söz edildikten sonra uzmanlık alanı ne olursa olsun Türk diline hizmet eden önemli bazı isimlere de yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Darülfünun, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF), Türkoloji, Türkoloji öğretimi.

GİRİŞ

Türkoloji Bölümü: Giriş başlıklı sunumuma başlamadan önce “Türkoloji” adlı geniş kavramın Türk Dili ve Edebiyatı ile ilgili olduğumuz için ilk olarak “dil” ve “dilinin önemi” ile ilgili kısa bir açıklama yapmak istiyorum.

Dinler tarihinin kurucusu olarak kabul edilen, aynı zamanda dilbilimci, oryantalist ve Hindolog gibi özelliğiyle ön plana çıkan Friedrich Max Müller (1823-1900), bir eserinde şöyle der: “Dinin tarihi, bir anlamda bir dilin gelişme tarihidir.” Yine filozof, tarihçi ve filolog olan Joseph-Ernest Renan (1823-1892) da “Gerçek filolog, hem dilci, hem tarihçi, hem arkeolog, hem sanatçı, hem filozof olmalıdır. ... Filolojinin amacı kendisi değildir: Onun, insan zihninin, tarihinin ve geçmişin araştırılmasının zorunlu koşulu olarak değeri vardır.” sözlerini söyler. Sırası gelmişken, tefsir, lügat, fıkıh, kelam ve belagat alanında ün sahibi olan, 1144’te Köhne Ürgenç’te ölen Zemaşşeri’nin ünlü *Keşşaf* adlı eserini “keşşaf” yapan özelliğın Arap dili ve edebiyatı içinde Kur’an-ı Kerim’e getirdiğı olağanüstü açıklamalar ile dikkatli bir şekilde yaptığı kelime ve kavram analizleri olduğu söylemeden geçemeyeceğim.

Ayrıca “İnsan dil ile düşünür, din ile yaşar. Dilin gelişmesi düşünceyi, dinin dosdoğru yaşanması da hayatı iyi ve güzel yaşanır hâle getirir. Düşüncenin gelişmesi dile bağlıdır. Dinin kurallarına göre hareket etmek de ahlâkın güzelleşmesini sağlar.” cümlelerini ise başka bir kaynaktan okumuş ve hafızama kazımıştım. Dil ve dilinin önemi, dilci yani filolog olmanın zorlukları konusunda daha pek çok şey söylenebilir. Fakat bu sunum çerçevesinde bu kadarı yeterli olur diye düşünüyorum. Gerek benim gerekse benim gibi düşünen başkalarının “dil” ve “din”i bir arada kullandığı bir cümle daha var. Şimdiye kadar yaşadığım ve tanık olduklarım kadarıyla, o cümle de; insanların en rahat çekinmeden konuşma yaptıkları iki konunun olmasıdır. Bunlar; dil ve din’dir.

“Türk dili, Türk’ün yaşayan efsanesidir.” sözünü doğrulayacak şekilde yeryüzünde başka hiçbir millete nasip olmayacak biçimde, bütün dinleri; Kök Tenri (ulusal din!), Maniheizm, Budizm, Musevilik, Nasturizm, Hıristiyanlık, Müslümanlık ve değişik inanç sistemlerini kabullenen Türklerin dil alanında da kültürel zenginliğı göstermesi, efsane değil gerçektir. Ancak belli bir dönemden sonra, dilimizin nasıl bir güce sahip olduğu unutulurak başka dillere kucak açılmış olduğu da diğeri bir gerçektir.

Hiç şüphesiz, bütün dünyanın gıpta ile baktığı, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, dilin önemini anlayan kişilerin başında yer alır. Nasıl ki Köktürk Kağanı Bilge Kağan’ın adına dikilen yazıtta, Türklerin 630-680 yılları arası Çin’e tâbi olmasının nedeni, kendi öz dillerine sahip çıkmama görülmüş ve Kağan’ın ağzından çıkan belleğimize yer eden o cümleler taşa kazınmışsa Atatürk’ün Türk dili için yaptıkları da bizlerin, en azından DTCF’li olanların hafızalarına kazınmış olmalıdır. Atatürk, millet

için bağımsızlığı elde ettikten ve Nisan 1931’de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’ni kurduktan sonra 1932’de yapılan Tarih Kongresi’nin kapanış gecesi, “Dil işlerini düşünecek zaman gelmiştir.” diyerek Türk dilinin sadeleşmesi, halkın konuşma dili arasında birlik ve ahenk kurulması ayrıca tarihî araştırmalarda belge olan, ölü veya eski dillerin metotlu bir şekilde incelenmesi ve karşılaştırılmasını hedefine koyan Türk Dili Tetkik Cemiyeti’ni kurar ve bunu şu sözleriyle dile getirir: “Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti gibi bir de ona kardeş dil cemiyeti kuralım.”

DTCF’nin alınca kazanmış olan “Hayatta en hakikî mürşit ilimdir.” sözlerini söyleyen Mustafa Kemal Atatürk’ün eğitime de ne denli önem verdiğini Kurtuluş Savaşı’nın en zor günlerinde, Yunan ordusu Ankara’ya doğru ilerlerken dahi 16 Temmuz 1921 günü Ankara’da Maarif Kongresi’ni toplamasından anlamak mümkündür. Bu, Atatürk’ün Kurtuluş Savaşı sırasında eğitimle ilgili politikalar geliştirmeye başladığını göstermektedir.

Atatürk’ün 1930’da yayımlanan Sadri Maksudi’nin *Türk Dili İçin* adlı kitabının başına yazdığı şu sözler onun dile, Türk diline ne denli önem verdiğini ortaya koyacak netliktedir: “Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması, millî hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili dillerin en zenginlerindedir; yeter ki bu dil şuurla işlensin. Ülkesini ve yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.”

Türk dilini sadeleştirmeyi amaç edinen Atatürk, derleme ve tarama faaliyetlerine bilhassa önem verir. Hakimiyeti Milliye Matbaası’nda 1932’de yayımlanan Hamit Zübeyr ve İshak Refet’in hazırladıkları *Anadilden Derlemeler* kitabının giriş bölümünde söz konusu kitap için zamanın Maarif Vekili olan Reşit Galip şunları aktarmış: “İşte Büyük Rehberin (yani Atatürk’ün) her biri ehemmiyet ve yükseklikte daha evvelkilerle yarışan inkılap ve ıslahat teşebbüslerinin en yenisi Türk dilinin bu eşsiz asalet, eşsiz güzellik ve eşsiz inceliğini asırlardan beri körletmeye savaştan tahrip unsurlarından kurtarmağı istihdaf ediyor (yani amaç ediniyor).”

Bütün çabasını bağımsız, boyunduruktan kurtulmuş bir millet olabilmek için harcayan Atatürk için dilin millî yani millete has nitelikte olması son derece önemliydi. Batı karşısında kendini aşağılanmış olarak gören bir milletin bağımsızlığa kavuşmasıyla beraber, bu özgüvenle millet olma bilincinin uyanmasını istiyordu. Bunun için Batılı dilbilimcilerin ileri sürdüğü Türkçenin dünya tarihindeki ilk dillerden biri olduğunu savunan teoriyi destekledi. Bu teorinin ana fikri, Sırp asıllı Avusturyalı dilbilimcinin *Türk Dillerindeki Bazı Unsurların Psikolojisi* adlı kitabında yer alan “Türk dilinin dünyada esas bir dil olduğu ve dünya dillerindeki birçok kelimenin de Türkçeden türediği”ydi. Atatürk, vermiş olduğu bu desteği Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu’nda da savundu ve buralarda çalışanlar da bu teoriyi destekleyenler arasından seçildi. Özellikle Cumhurbaşkanı Atatürk’ün himayelerinde 24 Ağustos 1936 tarihinde yapılan 3. Dil Kurultayı’na sunulan bildirimlerin hemen hepsi bu teoriyi destekler niteliktedir. Kurultay açılışına kabule SSCB’den Samoyloviç, İngiltere’den Denison Ross, Fransa’dan Jean Deny, İtalya’dan Bombaci, Almanya’dan Giese, Macaristan’dan Németh, Polonya’dan Zajaczkowski temsilci olarak gelmişlerdir. On bildirinun sunulduğu Kurultay’a İbrahim Necmi Dilmen, Hasan Reşit Tankut, Saim Ali Dilemre, Agop Dilaçar ve Abdülkadir İnan

da bildiri ile katılmışlardır. Kurultay sonunda, Türkolojinin beşiği olan SSCB heyetinin tebliği Samoyloviç'in cümleleri ile şöyleydi: "Heyet, Güneş-Dil Teorisi'nin temel iddialarına uygun bir dille itiraz ederken bir yandan da ortak bir emeğin ürünü olan bu teorideki şu fikirlere katılıyordu: Genel dil bilimi araştırmalarında yalnızca Hint-Avrupa dillerinin verilerine dayanarak özelde Türk diline ilişkin verileri görmezden gelmek ve bunun yanında genel dil bilimi araştırmalarını tarih, arkeoloji ve etnografya verileri olmaksızın yalnızca dil verileriyle sınırlandırmak kabul edilemez³."

2006 yılında başta Bölüm eski mezunlarından olan Hadi Şenol'un gayretleriyle yazılan ve Ankara Üniversitesi'nin 60. DTCTF'nin kuruluşunun 70. yılına armağan edilen *DTCTF'de Türkoloji'nin Öyküsü* adlı kitapta Kuruluş'u ben kaleme almıştım. Ayrıca "Darülfünun'dan DTCTF'ye Türkoloji Öğretimi" adlı bir konferansım ve makalem yayımlanmış bulunuyor. Dolayısıyla burada ayrıntıya girmeden birtakım şeyler anlatılacaktır. Konuyla ilgilenenler asıl söylediğim yazılara da bakabilirler.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Ankara merkez olunca dil ve tarih konusundaki çabaları bunlarla sınırlı değildir. O, özellikle tarih ve dil kurumlarında çalışacak, bu konularda bilimsel araştırma yapacak ve muallim yetiştirecek fakültenin yani Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılması için 14 Haziran 1935 tarih ve 2795 sayılı Kanun'u yürürlüğe koyar ve 9 Ocak 1936 tarihinde Etnoğrafya Müzesi büyük salonunda Cumhurbaşkanı Atatürk, Başbakan İnönü ve bütün hükümet üyeleri, milletvekilleri, elçiler, yabancı konuklar, öğretim üyeleri, öğretmenler ve öğrenciler olmak üzere açılış töreni yapılır. Arşiv çalışmalarımız sonucu, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün kuruluş kadrosu yukarıda adları geçen 3. Dil Kurultayına bildiri ile katılan Saim Ali Dilemre, Hasan Reşit Tankut, İbrahim Necmi Dilmen, Abdülkadir İnan ve Agop Dilaçar olarak tespit edilmiştir.

Bu arada şu bilgiyi de vermek durumundayım. 2-11 Temmuz 1932'de yapılan I. Tarih Kongresi, 1933'te yapılacak olan Darülfünun tasfiyesinin de başlangıcını oluşturur. *Üniversiteler Yıllığı* adındaki Üniversitelerarası Kurul Genel Sekreterliği yayınlarından olan kitapta ise şunlar yazılmaktadır: "Atatürk'ün çok önem verdiği ve 1930'lardan sonra girilen dil ve tarih hareketleri Darülfünun tarafından destek görmemektedir. 1932 yılında toplanan Birinci Tarih Kongresi'nde Darülfünun öğretmenleri tarafından ileri sürülen eleştiriler bardağı taşıran son damla olmuştur." Şimdilik bu cümleleri bir yana bırakıp konuya devam edelim.

1965 Mayıs'ında Türkoloji Bölümü dilci hocaları olan Prof. Dr. Saadet Çağatay, Prof. Dr. Vecihe Hatiboğlu, Prof. Dr. Hasan Eren, Prof. Dr. Ahmet Temir, Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Doç. Dr. Doğan Aksan ve Doç. Dr. Selahattin Olcay'ın imzaladıkları "Türk Dili ve Edebiyatı Kürsü Profesörlüğüne" başlıklı bir yazı yazılır. Söz konusu tarihte, Bölüm henüz daha Anabilim Dallarına ayrılmamıştır. Bu yazının başlangıç bölümü, şöyle kaleme alınmıştır:

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, bilindiği gibi, Türk dilini ve Türk tarihini ilmi temellere dayanarak aydınlatmak için Atatürk tarafından kurulmuştur. Bu müesseseye

³ A. N. Samoyloviç, "Türkiye'de Üçüncü Dil Kurultayı", Türk Dili, Nisan 2019, s. 88-98.

verilen ve benzerlerinden ayrı bir mahiyet taşıyan ad da, onun Türk milli tarihinde derin bir anlam taşıyan bir özel kuruluş amacı ile ilgili bulunmaktadır.

Fakültede temsil edilen bilim kollarının başında Türk dili ve Türk tarihi (ve coğrafyası) yer almaktadır. Fakülte içindeki öteki bilim kollarının, Türk dilinin ve Türk tarihinin kaynaklarına inebilmek için bu iki ana kola yardımcı ve destekleyici nitelikte kollar olarak düşünüldüğü göze çarpar: Sümeroloji, Hititoloji, Arkeoloji, Hungaroloji, Hindoloji, Sinoloji, Antropoloji gibi. ...

Fakültenin kuruluşunu takip eden yıllarda Türk Dili ve Edebiyatı öğretiminde de birçok bilim adamının çalıştığını görüyoruz. Bunların bir kısmı hem fakültemizde hem de Türk Dil Kurumu'nda görev almış bulunuyorlardı. Bu sıralarda kendilerine profesörlük sanı verilmiş olan bu uzmanlar Türk dilinin yeryüzü dilleri içindeki yerini ve önemini belirten dersler vermişler, Türk grameri ve Türk dilinin çeşitli lehçeleri, Türk yer adları, Türkçenin yabancı diller ile ilişkileri gibi konular üzerinde durmuşlardır. Bu çalışmalara Saim Ali Dilemre, A. Dilaçar, İ. Necmi Dilmen, Besim Atalay, A. İnan vb. katılmışlardır. Atatürk'ün ölümünden sonra adlarını saydığımız öğretim üyelerinin bir kısmı siyasi hayatta kalmayı tercih etmiş, bu yüzden uygulanan öğretim programı zaruri olarak daralmıştır. Ancak, akademik formasyona sahip yeni bir takım öğretim üyelerinin fakülteye alınmaları ile öğretim daha sağlam ve metotlu bir şekil almıştır. Bu devirde, mukayeseli Türk Lehçeleri, Türk Grameri, Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru gibi alanlarda ciddi çalışmalar yapılmış, bunlara ilave olarak Divan Edebiyatı ve Modern Türk Edebiyatı dersleri ihdas edilmiştir. Ayrıca Çağatay Dili ve Edebiyatı dersleri de verilmiştir. Böylelikle kuruluşundan bugüne kadar geçen 30 yıllık süre içinde program bakımından Türk Dili ve Edebiyatını geniş bir şekilde temsil etmekte olan Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde bir yandan öğretim ve araştırma faaliyeti devam ederken bir yandan da bu alanlarda çalışan yeni öğretim üyeleri (doçentler ve profesörler) yetiştirilmiştir.

Yukarıdaki satırlar, 15 Mayıs 1965'te yazılmış. Hocalarımızın söylediği üzere, Fakülte yani Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretime başlayalı tam 30 yıl olmuş. Burada dikkatinizi çekmek istediğim hususlar var. İlki yazıda imzası bulunan, dil formasyonuna sahip Hocalarımızın sayısı ve onları ölümsüz kılacak eserleri, ikincisi Fakültenin kuruluş amacı olan Bölümler ve bu Bölümlere yardımcı olmak üzere kurulan kürsüler, üçüncüsü çoğunluğu aynı zamanda milletvekili olan sonradan "profesör sanı" verilen kuruluş dönemi öğretim elemanları ve bu öğretim elemanları ile Bölümde uygulanan ders programı, dördüncüsü ise akademik formasyonun önemi.

Arşiv araştırmalarımın elde ettiğim kadarıyla 24.01.1936 tarihli, Profesör İ.N. Dilmen imzalı Celile Batur'a ait ders alma kağıdında Bölüm dersleri "Türk Dili" adı altında toplanmış, bu genel başlık beş derse bölünmüş.

1. Dil Genel Bilgisi
2. Türkoloji
3. Güneş Dil Teorisi
4. Kelime Kuruluşu
5. Söz Kökleri

Öğrenci numarası 7 olan Batur, Hungoroloji, Şark ve Eski Zamanlar Tarihi'ni de yardımcı olarak almış görünmekte. Diğer öğrencilerin ders alma kağıtlarında Bölüm dersleri Türk Dili veya Türkoloji yazılıp geçilmiş. Aynı Cahit Öztelli'nin kâğıdında olduğu gibi. 1936 yılında Türkoloji'de bu dersleri kimlerin okuttuğuna dair bir ipucu yakalayamadım. Yalnız kuruluş kadrosundaki “Profesör”lerin sayısının beş olduğunu hatırlatırım.

Şimdi sıra kuruluş kadrosundan kısaca söz etmeye geldi. Dönemin diğer aydınları gibi uzmanlık alanı ne olursa olsun Türk diline hizmet aşkı içinde bulunanlardan Saim Ali Dilemre ile başlayalım. O, aynı zamanda 1909-1940 yılları arasında Darülfünun Tıp Mektebi'nde muallimlik ve müderrislik görevi yaptığı adli tıp Ord. Profesörlüğünde de bulunmuş, patoloji ve bakteriyoloji ihtisasından dolayı kolera ve veba salgınlarına karşı mücadele etmiş. Balkan Savaşında Trakya ve Çanakkale'de orduya tifo aşısı uygulanmasını sağlamış. Bunca uğraş arasında asıl kendi alanına dair tıp kitapları yanında Genel Dilbilgisi, Hekimlik Dili Terimleri, Güneş Dil Teorisi, Hint-Avrupa Ekleri ve Türkçe ile Dil Devrimi adlı benzer konularda daha pek çok kitap yazmış. Atatürk, Türk Dil Kurumu'ndaki çalışmalarından ötürü de kendisine “Dilemre” soyadını uygun görmüş. 1936-1940 yılları arasında DTCF'deki görevinin yanı sıra 1935-1939 yılları arasında Erzurum, 1939-1943 arasında ise Rize milletvekili olarak görev yapmış.

İbrahim Necmi Dilmen, 1909'da İstanbul Hukuk Mektebi'ni birincilikle bitirip memleketi olan Selanik'e dönmüş ve oradaki Hukuk Mektebi'nde Devletlerarası Özel Hukuk ve Mali Kanunlar derslerini vermiş. 1913'te Türkiye'ye gelişinden itibaren farklı bir uzmanlık gerektirecek olan edebiyat öğretmenliğine başlamış, Darüşşafaka, Vefa, Davutpaşa, Galatasaray ve İstanbul Erkek liselerinde görev alıp Tarih-i Edebiyat Dersleri adında iki ciltlik kitap yayımlamış. Dil devrimi sırasında Latin alfabesine geçişi şiddetle savunan Dilmen, 1931'de Ankara'ya davet edilmiş ve burada Gazi Terbiye Enstitüsü Müzik Muallim Mektebi'ne tayin edilmiş. Atatürk, Temmuz 1934'te çıkan soyadı kanunu ile harf inkılabında yaptığı hizmetlerden dolayı “Dilmen” soyadını kendisine uygun görüp 8 Şubat 1935 yılında Beşinci Kamutay seçiminde Burdur milletvekilliğine seçilmiş. 18-23 Ağustos 1934'te Dolmabahçe Sarayı'nda Atatürk'ün koruyucu başkanlığında yapılan II. Türk Dil Kurultayı'nda Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin iki yıllık çalışma raporunu sunmuş ve tekrar umumî katip yani genel sekreter seçilmiş. Dilmen, Cemiyet bünyesinde [söz derleme, gramer, kitap, tarama ve folklor araştırmaları gibi çeşitli faaliyetlerin yapılması, tanıtılması ve yaygınlaştırılmasında görev almasının yanında] Güneş-Dil Teorisi'nin de yılmaz savunuculuğunu yapar. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılışı ve Bakanlar Kurulu'nun 2/4083 no'lu Karar'ı ile Türkoloji Bölümü'ne profesör olarak atanan ikinci kişi Dilmen olur. III. Dil Kurultay'ından sonra Dilmen'in çabaları sonucu Türkoloji disiplinine Türk Edebiyatı ve Edebiyat Tarihi derslerinin konulması kararlaştırılmış, rahatsızlığı nedeniyle ancak 1940'da Eski Edebiyat Tarihi dersini Abdülbaki Gölpınarlı, Tanzimat Edebiyatı Tarihi dersini ise Dilmen vermiştir. Hasibe Çatbaş (Mazıoğlu) ve Zeynep Dengi (Korkmaz) tarafından ders notları, Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı yayınları arasında 1942'de *Tanzimat Edebiyatı Tarihi* adıyla bastırılmıştır.

Bölümün öğretim kadrosundaki üçüncü kişi Hasan Reşit Tankut'tur. O, 1913'de Mülkiye Mektebi'nden mezun olur, 1914'te gönüllü olarak orduya katılır, I. Dünya Savaşı sonrasında Niksar, Artova ve Erbaa ilçelerinde kaymakamlık yapar, Kuva-yı Milliye saflarına katılır ve millî mücadele sırasındaki hizmetlerinden dolayı İstiklal Madalyası ile ödüllendirilir. 1926'da İstanbul Emniyet Müdür Yardımcılığı ile 1928'de Mülkiye Müfettişi olarak görev yapan Tankut, aynı zamanda Türk Ocakları Genel Müfettişi olarak da çalışmıştır. Türk Dil Kurumu'nun kurucuları arasında yer alıp 1935-1940 yılları arasında ikinci başkan, Etimolojik ve Lengüistik Filoloji Kolları Başkanı ve Genel Sekreter olarak çalışır. Hasan Reşit Tankut, dönemindeki birçok aydın gibi Güneş-Dil Teorisi üzerinde durmuştur. Hastalandığı son günlerinde "Dil işimizde henüz bir istikrara kavuşamadık." diyen Mustafa Kemal Atatürk, tanınmak gayretinde olanların bu teoriyi çığırından çıkarmaları üzerine Hasan Reşit Tankut'un da isteğiyle bu teoriden vazgeçmiştir. Tankut da 1936-1940 arası DTCF'deki görevinin yanında 1931'de Muş milletvekili olarak girdiği meclis üyeliğini 1960'a kadar 11 dönem sürdürür.

19.02.1936 tarihinde Başvekalet Kararlar Müdürlüğü'nün 2/4083 sayılı Karar'ında, Türkoloji Bölümü'nün öğretim üyeleri olarak adları anılan üç milletvekilinin yanında Başkurdistan'dan gelen dördüncü kişinin adı da geçmektedir. Dördüncü kişi olarak kadroya alınan Abdülkadir İnan'dır. Kararname'de adı geçmeyen fakat bizzat Atatürk tarafından Ankara'ya DTCF'ye davet edilen beşinci öğretim üyesi Agop Dilâçar'dır. İnan ve Dilâçar'ı bizim camiamızda bilmeyen yoktur. Çok değerli eserler bırakmış biri İdil-Ural sahasından, diğeri aslen Kayserili olan İstanbul'da dünyaya gelen iyi eğitim almış kişilerdir. Dilâçar, Fakülte'nin kuruluşundan itibaren 12 yıl genel dilbilgisi derslerini kısmen tek başına, kısmen de o zaman doçent olan Necip Üçok'la birlikte vermiş, 1946'da Üniversiteler Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle 04.02.1947'de DTCF'ndeki kadrosu okutmanlığa aktarılmış ve Fakülte Yönetim Kurulu'nun 12.07.1948'de aldığı kararla o kadro da elinden alınmıştır. Aynı durum Abdülkadir İnan için de geçerlidir.

Türkoloji Bölümü'nün kuruluş kadrosunda yer alan isimleri bu şekilde sıraladıktan sonra bölümümüzün başlangıçta "Türk dili" konusunda açıldığını ve kadronun çoğunlukla Atatürk'ün dil tezini köpürten siyasî kişiliklerden olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Pekâlâ, bu ders programında değişme ne zaman yaşanmaya başlamış olabilir?

Bölüm öğrencilerinden Hüsnü Yüksel ait "1938-1939 Kış ve Yaz Sömestri" yazan devam karnesinde, "Türkoloji" yazan derslerin karşısına iki yeni "Profesör" daha eklenmiş, Tahsin Banguoğlu ve Pertev Boratav olmak üzere. Banguoğlu ve Boratav'ın atamaları aynı yıl yani 1938'de yapılmış. Böylece akademik formasyona sahip iki öğretim üyesi, Türkoloji Bölümü'nün öğretim kadrosuna katılmış olur.

1930'da Darülfünun Edebiyat şubesini bitiren, 1932-1936 arasında Almanya'da doktora yapan, Türk dilinin sadeleşmesinde etkin rol oynayan Tahsin Banguoğlu, 1940'ta dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in Türkçenin grameri ile ilgili "kılavuz kitap" yazmasını istemesiyle aynı yıl *Ana Hatlarıyla Türk Grameri* adlı kitabını yayımlar. 1938-1943 yılları arası Fakültemiz arşiv belgelerinde adı geçen Banguoğlu, 1943'te "Bingöl milletvekili olarak atanmış", 1948-1950 yıllarında ise Millî Eğitim Bakanlığı görevini yapmıştır.

Pertev Naili Boratav, 1919-1924'te ortaöğretimini Kumkapı Fransız Koleji'nde tamamladıktan sonra, lise öğrenimi için gittiği İstanbul Lisesi'nde Hilmi Ziya Ülken'den psikoloji ve sosyoloji dersleri, Hasan Ali Yücel'den ise edebiyat dersleri alır. Boratav'ı folklor araştırmalarına yönlendiren de Ülken olmuştur. Lise sınıf arkadaşlarından ve aynı zamanda kader ortağı olacağı kişi, Niyazi Berkes'tir. 1927'de girdiği Darülfünun Edebiyat şubesinde Mehmet Fuat Köprülü başta olmak üzere, Ragıp Hulusi, Yusuf Şerif, O. Rescher, Ali Ekrem Bolayır, Ferit Kam, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun öğrencisi olur. 1931'de Darülfünun'da Köprülü'nün asistanlığını hak eder. 8 Mart 1938'de DTCF'ye atanır, Nisan 1941'de İbrahim Necmi Dilmen, Walter Ruben, Abdülkadir İnan ve Fuat Köprülü'den oluşan jüri önünde Türk *Halk Hikâyeleri ve Türk Halk Hikâyeciliği* adlı doçentlik tezini sunarak doçent olur. 1945'te Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı Necmettin Halil Onan, Dekanlığa yazdığı yazıda Boratav'ın profesörlüğe yükseltilmesini ister. Bu istek, aynı gün Profesörler Meclisi tarafından ittifakla kabul edilse de kazan kaynamaya başlamıştır artık. Boratav'la birlikte üç hocamız, 15 Aralık 1945'te "görülen lüzum üzerine bakanlık emrine" alınmış ve nihayetinde 1 Temmuz 1947'de Ankara Üniversitesi Senatosu'nun aldığı kararla, cezaî ve inzibatî kovuşturma devam ederken Felsefe Bölüm dersleriyle Türk halk edebiyatı ve folklor derslerinin geçici bir süre tatil edilmesi ve diğer lüzumlu görülecek tedbirlerin alınmasına karar verilmiştir.

Türkoloji Bölümü'nün 1939 yılına kadarki not varakalarında dersi veren hocaların imzaları bulunmazken 1939'da hem imzalar hem de ders adları yavaş yavaş ayrılmaya başlıyor. Bu yıl, tespit ettiğimiz Türk Dili ve Genel Dilbilgisi diye iki ders var. [Fakat öğrencilerin hepsinin devam karnesi veya imtihan notu varakası olmadığından bu konuda fazla bir şey söyleyemiyorum. Ayrıca Bölüm seçmeli dersi olarak tarih özellikle Eski Zaman Tarihi, Arapça ve Farsça yoğunlukta. Az sayıda öğrenci de Hungoroloji ve Latinceyi seçmişler.]

Bu arada Almanya'da lise ve üniversite öğrenimini tamamladıktan sonra 1933'te Willi Bang-Kaup'un yanında doktora yapan Ayaz İshaki'nin kızı, Prof. Dr. Saadet Çağatay Ankara'ya gelir ve 2. Dünya Savaşı'nın başlangıç günlerinde, 15 Aralık 1939'da Türkoloji Bölümü asistanlığına talip olduğuna dair dilekçe yazar. Ancak Fakülte, kendisini "Türkoloji bölümü kütüphanesinde münhal bulunan 85 lira maaşlı memur vekilliğine" tayin eder. O yıllarda Almanya'da doktora yapan bir kişi olarak iki yıl, üç ay, yirmi iki gün memuriyette çalışır. Bu arada doçentlik habilitasyon tezini hazırlar. Tez, 26 Aralık 1941 tarihinde Abdülkadir İnan ve Rasonyi'den oluşan kurula havale edilir. 30 Ocak'ta Abdülkadir İnan'ın 10 Mart 1942'de ise Rasonyi'nin tez sonuç raporu Dekanlığa ulaşır. Saadet Çağatay'ın doçent olarak Fakülteye atandığı tarih 22 Mart 1943'tür.

Bu arada İdil-Ural bölgesinde, Tataristan'da doğan Reşit Rahmeti Arat da daha önce, 1922'de yükseköğrenim için Almanya'ya gitmiş ve Willi Bang'ın yanında doktora yapmıştır. Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri metodunu bulan ve geliştiren Willi Bang-Kaup, bu çalışmaları ile Türkoloji'nin, daha önceleri İslâm filolojisi içerisinde şarkiyat çerçevesinde okutulan Arap-Fars-Türk dillerinden ayrılarak kendi başına müstakil bir bilim kolu hâline gelmesini sağlamış, Eski Uygur Türkçesi ile yazılmış metinler üzerindeki çalışmalarıyla da Uyguroloji bilim dalının kurucusu olmuştur. Aynı bölgeden gelip Bang'ın yanında doktora yapan bir diğer kişi, Yakup Şinkeviç'tir. 1919-1925'te

Polonya hükümeti tarafından şarkiyat okuması için Berlin'e gönderilen Şinkeviç, 1925'te Polonya'ya "doktor" unvanı ile döner ve ömür boyu Polonya'nın müftüsü olarak seçilir. Bang'ın ilk doktorantı A. von Gabain'dir. Gabain, Berlin'de verdiği bir konferansı dinleyen Atatürk'ün evlatlığı Afet İnan'ın daveti üzerine 1935-1937 yılları arasında DTCF'nin Sinoloji bölümünde "profesör" olarak görev yapmıştır. 1937'de Berlin'e dönmüş ve profesörlük çalışması olan *Alttürkische Grammatik* (Eski Türkçenin Grameri)'i yayına hazırlamıştır. Bang'la birlikte çalışan Gabain ve Arat özellikle 19. yy'ın sonlarından başlayarak henüz daha yeni bulunan Uygurca yazmalar konusunda çığır açmışlardır. Bu kişilerden ne Arat ne de DTCF'de bulunmasına rağmen Gabain Türkoloji bölümüne dahil olmamıştır. Reşit Rahmeti Arat, Berlin Üniversitesi ve Prusya İlmiler Akademisi'nde öğretim üyesi iken 1933 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün birçok yenilikleri arasında millî kültür ve dil davasını gören Maarif Vekili Reşit Galip, "Uygurca'yı su gibi bilen" birisi olarak İstanbul Darülfünunu'na gelmişti.

DTCF Türkoloji Bölümü not varakalarında asıl ayrılma 1940 yılında başlamıştır. Bu yıl,

1. Edebiyat Tarihi
2. Şark Türkçesi
3. Garp Türkçesi
4. Türk Dil Bilgisi
5. Halk Edebiyatı

dersleri yer almaktadır.

DTCF'de Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün kuruluş yıllarındaki öğretim durumunu sanırım aktarabildim. Şimdi İstanbul Darülfünunu'nun Edebiyat Şubesi'nin 20. yüzyıl başlarına gitmekte yarar var.

Darülfünun Edebiyat Şubesi'nde görev almış hocalardan biri Fuat Köprülü'dür. Köprülü, 1913'te 23 yaşında iken Darülfünun'a edebiyat tarihi müderrisi yani profesörü olmuştur. Köprülü, önceden dâhil olduğu Fecr-i Âti ve Servet-i Fünun topluluklarında yazılar yazsa da Ziya Gökalp çevresine girdikten sonra Millî Edebiyat ve Yeni Lisan akımını benimsemiştir. 1913'te Halit Ziya Uşaklıgil'den boşalan İstanbul Darülfünunu Türk Edebiyatı Tarihi dersini üstlenmiştir. Bu arada Köprülü'nün DTCF'nin başlangıcından 1941'e kadar tarih kürsüsünde ders verdiği unutmayalım.

Nihayet, Darülfünun'da Eski Türk Dili alanında hocalık yapmış birine sıra geldi. O, Avrupa üniversitelerinde 19. yy.'ın sonlarına doğru müstakil bir bilim dalı hâline gelen linguistiğin memleketimizde yerleşmesini ve gelişmesini sağlayan kişi olmuştur. Bu konuda kaynakların işaret ettiği kişi, Necip Asım'dır. Necip Asım, Darülfünun'un edebiyat şubesinde II. Meşrutiyet'ten 1927 yılına kadar ilm-i elsinin yanı sıra Türk dili tarihi dersini okutmuş ve derslerinde Orhon Türkçesi, Uygurca, Çağatayca, Osmanlı lehçesi gibi çeşitli Türk yazı dillerini de işlemiştir. Yani Necip Asım, hem yaşadığı dönemin dili olan Osmanlıca hem de tarihî Türk yazı dilleriyle ilgili dersler vermiştir. 1927 yılından sonra Necip Asım'ın yerine geçen Ragıp Hulusi Bey'in (Özdem,

1893-1943) verdiği bu dersler, Ahmet Caferoğlu (1899-1975) ve Reşit Rahmeti Arat (1900-1964) tarafından verilmiştir. Necib Asım'ın zamanına kadar Darülfünun'da Türk diline yönelik bu tür dersler okutulmamıştı. DTCF Türkoloji Bölümü'nün kuruluşunda ne Orhon Türkçesi ve Uygurca ne Çağatayca dersleri vardı. Şark ve Garp Türkçesi adlı derslerin konulması 1940'ta olmuş, aynı yıl Edebiyat Tarihi diye bir ders de konulmuştu. Darülfünun'da ise yine 1940'tan çok önceleri Ali Nihad Tarlan (1898-1978), Orhan Şaik Gökyay (1902-1994) başta olmak üzere Agâh Sırrı Levend (1894-1978), Necmeddin Halil Onan (1902-1968), Yusuf Ziya Ortaç (1895-1967), Abdalbaki Gölpınarlı (1900-1982) gibi isimlere 1910'lu yıllarda Edebiyat-ı Türkiyye dersine hocalık yapan Ömer Ferid Kam (1864-1944) olmuştur. Yukarıda adı geçen öğrencilere zaman içinde Hüseyin Daniş (1870-1942), İsmail Saib (Sencer, 1873-1940), Mehmet Akif (Ersoy, 1873-1936), Halid Ziya (Uşaklıgil, 1866-1945), Yahya Kemal (Beyatlı, 1884-1958), Halide Edib (Adivar, 1884-1964), Ali Ekrem (Bolayır, 1867-1937), Cenab Şehabeddin (1870-1934) de hocalık yapmışlardır.

Sözü fazlasıyla uzattığım aşikâr. Tarih içinde Darülfünun'un Edebiyat Şubesi'nde yer alan dersler ve bu dersleri veren öğretim elemanları için tavsiye edeceğim kitap, Ekmeleddin İhsanoğlu'nun *Darülfünun* adlı 2 ciltlik eseri olacaktır.

Buraya kadar "Kuruluş Yıllarında Türkoloji ve Akademi" başlığı ile yazdığım ve dinlemek lütfunda bulunduğunuz bu sunumdan çıkacak sonuç şunlar olmalıdır:

1. Mustafa Kemal Atatürk'ün Güneş-Dil Teorisi'ni millî bilinci uyandırmak amaçlı olarak görmeliyiz. Her zaman kraldan çok kralcı geçinenler vardır. Yani birinin davasını ondan daha çok savunanlar olmuştur. Bunlar da her zaman kötü niyetli değildirlere ve faydalı işler yapmış olabilirler. Ancak DTCF gibi kutsal bir amaç uğruna açılan ilk fakültede, Atatürk'ün 1932'de 1. Tarih Kongresi'ndeki eleştirileri dikkate alması her şeyi bambaşka yapabildi.

2. Bölümün kuruluş dönemindeki ders programı ve öğretim kadrosuna baktığımızda başka bölümlerde olduğundan farklı bir yapıyla karşılaşırız. Akademik formasyona dikkat edilmeden dönemin adeta çoğu kendi meslekleri yanında dille ilgilenmiş milletvekillerinden seçilmiş bir kadro var karşımızda. Hâlbuki o zaman yurt içi ve yurt dışında Türkoloji en hızlı gelişmekte olan bilim dalı olarak pek çok kişiyi içeriyor ve pek çok eser veriliyordu.

3. Yine bölümün kuruluş kadrosunda yer alıp da doktorası bulunmadığı için Bölümdeki kadrosu elinden alınan Abdülkadir İnan ve Agop Dilâçar'ın büyüklüğü karşısında ancak saygı duymak gerekir.

4. Pertev Naili Boratav'ın ve "Bir Hocanın Öğrencisini Savunması" başlıklı makalede adı yer alan Semih Tezcan'ın Bölümden uzak tutulmasının Bölüm için sonuçları bugün ortada. Boratav'ın uzaklaştırılması ile kapanan Halk edebiyatı kürsüsü bugün hâlâ daha açılmamıştır.

Sonuç olarak, gelecekte umarım, Bölüm olarak Bölüm tarihimizden ders çıkartır ve birkaç nesil sonra bizim yerimizde oturacak olanlara benim yazdığım yazıları yazdırmayız.

KAYNAKÇA

- Ata, A. (2017). Darülfünun'dan DTCF'ye Türkoloji öğretimi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 8-22.
- Ata, A. (2019). Bir hocanın öğrencisini savunması. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 23(1), 177-192.
- Çoker, Fahri (1983). *Türk Tarih Kurumu, kuruluş amacı ve çalışmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Demirtaş, B. (2008). Atatürk döneminde eğitim alanında yaşanan gelişmeler. *Akademik Bakış*, 1(2), 155-176.
- Dilmen, İ. N. (1942). *Tanzimat edebiyatı tarihi notları* (Dengi, Z., Haz.). Ankara: Alâeddin Kırıl Basımevi.
- Ergin, O. N. (1977). *Türkiye maarif tarihi* (C. 1-2). İstanbul: Eser Matbaası.
- Gabain, A. von (1988). *Eski Türkçenin grameri* (Akalin, M., Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İhsanoğlu, E. (2010). *Darülfünun. Osmanlı'da kültürel modernleşmenin odağı 1-2*. IRCICA.
- İnan, R. (1983). *1920'lerde Türk millî eğitimi, Cumhuriyet Döneminde eğitim*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Kavcar, C. (1974). *II. Meşrutiyet devrinde edebiyat ve eğitim 1908-1923*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Özdemir, H. ve Şenol, H. (Haz.) (2006). *DTCF'de Türkoloji'nin öyküsü*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayını.
- Sakaoğlu, N. (2008). *İptidai'den Darülfünun'a mektep hayatı*. Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi'nde yapılan konferans metni.
- Tekeli, İ. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e eğitim sistemindeki değişmeler. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Ansiklopedisi* (C. 2). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turan, Ş. (2006). Reşit Galip'in Atatürk'e yakınmaları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25(39), 1-25.
- Zübeyr, H. ve Refet, İ. (1932). *Anadilden derlemeler*. Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası, XVI+448.

DEPARTMENT OF TURCOLOGY: INTRODUCTION

ABSTRACT

Mustafa Kemal Atatürk, the founder of the Republic of Turkey, is one of the people who know the importance of language. As a matter of fact, it is clear what they have done for the development of the Turkish language. Law no. 2795 was put into effect on 14 June 1935, by the great leader Mustafa Kemal Atatürk, in order to open the Faculty of Languages, History and Geography. The opening ceremony was held in the large hall of the Ethnography Museum on January 9, 1936, with the participation of President Atatürk, Prime Minister İnönü and all government members, MPs, ambassadors, foreign guests, faculty members, teachers and students. Based on the archive research, the founding staff of the Department of Turkish Language and Literature was determined as Saim Ali Dilemre, Hasan Reşit Tankut, İbrahim Necmi Dilmen, Abdülkadir İnan and Agop Dilaçar. Faculty of Languages, History and Geography was established with the aim of researching and illuminating the Turkish language and Turkish history based on scientific foundations. The name of the faculty, which has a deep meaning, is directly related to the purpose of its establishment.

After the establishment of the faculty, many scientists worked in teaching Turkish Language and Literature in line with the above-mentioned aims. Some of them worked both at the faculty in question and at the Turkish Language Association. Relevant experts gave lectures indicating the place and importance of the Turkish language among the languages of the world, and focused on topics such as Turkish grammar and various dialects of the Turkish language, Turkish place names, and the relations of Turkish with foreign languages.

The subject of this study is the people who first contributed to Turcology, which emerged as a branch of science that compiles and researches the tangible and intangible cultural heritage of the Turkish people with the discovery of the Old Turkish Inscriptions. The number of people working on this subject is as large as the area covered by Turkish knowledge. For this reason, the subject line has been drawn as Turkish Turcology and "Darülfünun" and the Faculty of Languages, History and Geography. Therefore, in this article, the first "professors" who taught at the Darülfünun Literature Branch, which means "house of sciences", and the Turcology department at the Faculty of Languages, History and Geography, that is, the Department of Turkish Language and Literature, were discussed and examined from different perspectives. After briefly mentioning the founding staff, some important names who serve the Turkish language regardless of their field of expertise are also included.

Keywords: Darulfunun, Faculty of Languages History and Geography (DTCF), Turkology, teaching Turkology.